

ГОЛОДОМОР – ГЕНОЦИД В УКРАЇНІ

(1932–1933 рр.)

Другий за хронологією голодомор стався через одинадцять років після 1921р., але за соціально-демографічними наслідками він виявився найтрагічнішим, а за методами та формами творення певершив усі голодомори в Україні ХХ століття. Сподіваюсь, що сюжети цього розділу, написані на нових архівних документах та матеріалах, виявлених в архівах України та Росії, переконують тих, хто ще вагається зізнатися самому собі у тому, що проти українського народу у 1932–1933 рр. було вчинено акт геноциду. Це історичний факт, визнаний парламентами багатьох країн світу, а також підтриманий міжнародним співтовариством, позаяк близько 70 держав, засвідчили своє співчуття українському народові, котрий у далекому 1933-му пережив рукотворну трагедію. Вона вселенська, тому автор обмежився висвітленням маловідомих фактів і явищ про пекельну повсякденність українського села, приреченого на голодну смерть.

Геноцид українців, що тривав протягом 1932–1933 рр. в Україні залишається злочином без покарання. Він не має терміну давності, а тому і забуття, позаяк голодомор – це мільйони полеглих хліборобів, фізично знекровлена і політично пригнічена нація, яка і досі переживає його руйнівні морально-психологічні та соціально-демографічні наслідки.

Досліджуючи тоталітарний комуністичний режим в Україні, історики підкреслюють його карально-репресивну суть та „колегіальну відповідальність“, уникаючи висвітлення персональної причетності партійно-радянської номенклатури до формування і здійснення злочинної політики. З’ясовуючи причини голоду, вони зосереджуються переважно на особливостях здійснення примусової колективізації, виснажливих хлібозаготівельних кампаніях, дотримуються так званого принципу об’ек-

тивності та історизму, але забувають ще про один догмат – „роль особи в історії“, особливо в роки диктатури. Монопартійна система формування і функціонування органів радянської влади створила специфічний інститут номенклатурної деспотії. За фальшивим фасадом колегіальності відбувалися жажливі діяння, виголошувалися злочинні наміри, декларативні звернення та обіцянки. Вони зафіксовані в листах, промовах, статтях, персоналізованих постановках партійних вождів.

Встановлення історичного факту особистої відповідальності високопосадовців за свідоме творення голоду означає не лише з'ясування злочинної діяльності, але і службової бездіяльності, особливо урядовців, що рівнозначно злочину. Вони мали безмежну владу, вирішували глобальні питання соціально-економічного розвитку суспільства, проголошуючи курс на колективізацію сільського господарства, на індустріалізацію, а також переймалися дрібними справами – штучним заплідненням худоби, боротьбою з гризунами на колгоспних ланах, заготівлями котів та собак, малюючи під час засідання політбюро ЦК ВКП(б) похабні карикатури один на одного. Карально-репресивна система перетворила українські села в соціальні резервації, яку неможливо було залишити, позаяк діяли загрозовувальні загони, юридичні та суто комунікаційні обмеження (безпаспортність селян, заборона продажу залізничних квитків, війська ГПУ, територіальні частини Червоної армії тощо).

Важливо виявити ставлення республіканської партійно-радянської номенклатури до соціальної політики союзного уряду в Україні, показати форми її персонального, а також колегіального опору, навіть пасивного, тобто так званий „демобілізаторський“ саботаж. Чи була вона її творцем і виконавцем?. Хто став замовником штучного голодомору-геноциду в українському селі 1932–1933 рр.?

Необмежена влада партійних органів, особливо політбюро ЦК ВКП(б) та КП(б)У, виявилася політичним інструментом творення голодомору, про що свідчать конкретні постанови, підписані особисто Сталіним, Молотовим, Кагановичем, Косіором та іншими урядовцями радянської держави. Вони опубліковані, особливо листування між ними, у якому зазначено наміри і здійснення терору голодом. З'ясовуючи історичний факт персональ-

ної відповідальності партійної номенклатури за терор – голодом, автор намагався показати безпосередні дії і наміри Сталіна, Кагановича, Молотова, Косіора, тобто перших осіб, які особисто формували політику визиску та народовбивства. Для висвітлення діяльності інших високопосадовців необхідно вивчити їх повсякденне суспільно-політичне життя, конкретні вчинки, участь в хлібозаготівлях, тобто написати „чорну книгу“ діянь комісарів в українському селі. Саме про це розділ нашої колективної монографії.

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ КОЛЕКТИВНОГО КРІПАЦТВА

Наприкінці 20-х рр. в Україні було 55 тисяч сіл та хуторів, понад 5 млн. селянських дворів, які займалися землеробством, переймаючись повсякденними хліборобськими турботами. Майже дві третини належало до різних форм селянської кооперації, залишаючи недоторканим приватне дрібнотоварне господарство. Найбідніші селяни, а таких виявилось 267 тис., заснували 12 тис. колгоспів, з них понад 9 тис. становили товариства спільного обробітку землі (тсози), у яких не усуспільнювалися основні засоби виробництва. Українські хлібороби не поспішали до колгоспного ярма.

Сільське господарство переживало рукотворну зернову проблему та хлібозаготівельну кризу. До революції в Україні вирощували 1,4 млрд. пудів хліба, з них поміщики – 280 млн., а селяни-фермери 650 млн. пудів, тобто були його основними виробниками. Більшовики зруйнували поміщицьке господарство, націоналізувавши їхню землю, сподіваючись на „комунію“, але вона призвела до голоду на початку 20-х рр., позаяк колгоспи і радгоспи не дали бажаного хліба. Заможних селян, яких встигли обізвати „куркулями“, обмежили економічно та фінансово, знекровивши податками, політичними переслідуваннями, тому у 1928 р. вони вивезли на ринок лише 120 млн. пудів хліба, тобто у 5,5 разів менше від дореволюційної доби. Для вирішення „зернової проблеми“ союзний уряд вимагав заготовити 300 млн. пудів на експорт та 150 млн. пудів хліба для внутрішнього споживання.

Ринковий механізм хлібозаготівель не подобався Сталіну, котрий прагнув здійснити грандіозний „промисловий переворот“ в СРСР, проголосивши форсовану індустріалізацію. Для її здійснення необхідно було мати фінансові, людські та сировинні ресурси, а основним джерелом їх надходження обрали сільське господарство. Його багатокладність не сприяла швидкій реалізації сталінського „бліцкригу“, тому постала ідея суцільної колективізації селянських господарств та масового створення колгоспів – сталінських „фабрик зерна“. Вони мали працювати бездоганно, відтак колгоспників обмежували в громадянських правах, тобто формували з них новітніх кріпаків, назавжди приписавши до соціально-економічних резервацій – сільськогосподарських артілей з воєнізованою структурою виробничої діяльності.

Єдиним опонентом Сталіна виявився Бухарін, котрий намагався переконати його в тому, що з кризи „нас не виведуть колгоспи, які будуть ще будуватися декілька років“. Політична дискусія між ними тривала весною 1929 р., а „перемогу“ отримали Сталін та прихильники його карально-репресивних методів подолання хлібозаготівельної кризи. У квітні 1929 р. Сталін з обуренням говорив про Україну, яка весною 1929 р. дала лише 27 млн. пудів, тому категорично і зухвало заявив: „Хіба наша партія коли-небудь висловлювалась в принципі проти застосування надзвичайних заходів щодо спекулянтів і куркульства? Хіба у нас немає закону проти спекулянтів?“ Ототожнення українських хліборобів із спекулянтами, до якого вдався Сталін, свідчило про його відверту ненависть до українців. Він насміхався над „групою Бухаріна“, яка, мовляв, сподівалася на те, що „класовий ворог“ віддасть „добровільно свої хлібні лишки“. Українські селяни стали основним „класовим ворогом“, а Сталін проголосив та швидко здійснював „політику ліквідації куркульства як класу“ на основі масової колективізації.

Політика розкуркулювання, тобто позбавлення селянського господарства землі, реманенту, худоби, майна, усувала із села заможну частину селянства, яка не сприймала ідеї колективізації та форм і методів хлібозаготівель. Влітку 1929 р. місцеві органи влади розпочали „наступ на куркуля“, застосовуючи „експертне оподаткування сільськогосподарським податком“, штраф, поз-

бавлення майна. 21 травня 1929 р. Раднарком СРСР видав постанову „Про ознаки куркульських господарств, на яких повинно прикладати Кодекс законів про працю“, а 13 серпня 1929 р. аналогічну постанову ухвалив Раднарком України. У ній зазначалося, що „до куркульських господарств відносяться всі селянські господарства при наявності в господарстві одної з нижчеперелічених ознак“: систематичного використання найманої праці; наявності млина, олійниці, круподерні, просорушки, вовночухральні, сушарні, цегельні; коли здає в найм сільгоспмашини або займається торгівлею, лихварством, комерційним посередництвом, у тому числі служники релігійних культів.

3 листопада 1929 р. з'явилася стаття Сталіна „Рік великого перелому“, яка обґрунтовувала політику розкуркульовання та суцільної колективізації, позаяк „без наступу на капіталістичні елементи села і без розвитку колгоспного і радгоспного руху ми не мали б тепер ні вирішальних успіхів у справі хлібозаготівель, здобутих в поточному році, ні тих десятків мільйонів пудів недоторканих хлібних запасів, які вже нагромадилися в руках держави“. Сталін тішився з того, що „в колгоспи йдуть селяни не окремими групами, як це мало місце раніше, а цілими селами, волостями, районами, навіть округами“. Він лукавив, говорячи про те, що завдяки темпам колгоспно-радгоспного руху „ми остаточно виходимо або вже вийшли з хлібної кризи“. Наприкінці 1929 р. Україна потерпала від недороду, а в деяких районах „продовольчі труднощі“ охопили 250 тис. дорослого населення та понад 250 тис. дітей південних районів. Такими були „успіхи“ першої хвилі сталінської колективізації та хлібозаготівель.

У червні 1930 р., виступаючи на XVI з'їзді партії, Сталін визнає репресії „потрібним елементом наступу“. Він публічно закликав до насильства. „Можете заарештувати й заслати десятки і сотні тисяч куркулів, – наголошував він, – але коли ви водночас з цим не зробите всього потрібного, щоб прискорити будівництво нових форм господарства, замінити новими формами господарства старі, капіталістичні форми, підірвати і зліквідувати виробничі джерела економічного існування й розвитку капіталістичних елементів села, – куркульство все одно відродиться і буде зростати“. Якщо наприкінці 20-х рр. з України депортували 33 тис., то у 1930–1931 рр. 64 тис. селянських господарств,

які працювали на лісоповалах Сибіру, зводили промислові підприємства, маючи статус примусових робітників, тобто „радянських остарбайтерів“.

Масове створення колгоспів руйнувало віковий соціально-економічний уклад життя українських селян. У березні 1930 р. до колгоспів примусово залучили 3,2 млн. господарств селян, але протягом квітня – червня 1930 р. їх залишили майже половиною. Цей селянський референдум свідчив про крах сталінської тактики і стратегії колгоспного будівництва. Селяни всіляко цуралися „колгоспного раю“, висловлюючи „антиколгоспні настрої“. Весною 1931 р., коли тривала чергова хвиля насильницької колективізації, мешканці с. Ровеньки Ровеньківського району говорили: „Час настав, коли немилосердні антихристи хочуть обезкровити тружеників, підштовхують їх до пекла. Вас гонять до колгоспів для того, щоб лишилися ви останнього, у нагороду за це діявол приготував уже пекло, живіть, як жили батькі ваші, і більше молитесь“. Застереження про „пекло“, яке готувала влада для селян, виявилось пророчим. Створення колгоспів будь-якою ціною стало тоді першочерговим завданням. Навесні 1931 р. в колгоспах опинилося 2,9 млн. селянських дворів та понад 17 млн. га землі. Сталін поспішав з формуванням „зернових фабрик“, особливо у степових районах України, де рівень колективізації досяг 83%, а на Поліссі лише 29% дворів. У селах, де колективізація завершилася, селяни говорили: „От вам і панщина, от вам і суцільна колективізація“.

У 1930 р. існувало понад 20 тис. колгоспів з населенням до 9 млн. осіб, з них працездатних – 4,3 млн. Колгоспи мали надлишок робочої сили, тобто половина колгоспників займалися продуктивною роботою, яка оплачувалася, а решта безробітна, відтак залишилися без засобів існування: „хто не працює, той не їсть“. У 1932–1933 рр. колгоспи могли забезпечити роботою 6–6,7 млн. осіб, що становило третину „їхньої людності“, а масова колективізація завершилася створенням 24 тис. колгоспів з населенням близько 20 млн. осіб. Колгоспників, які мали роботу, розподіляли за постійними рільничими бригадами та ланками. Кожна бригада мала пересічно 40 працюючих та 400–500 га землі. Тракторами виорювали лише половину землі під зернові культури, а решту кіньми та волами. Технічними засобами

засівалася п'ята частина колгоспного клину. Боронували фактично тягловою худобою, яка масова дохла від голоду та виснажливої колгоспної роботи. 15 квітня 1933 р. літератор Микола Хвильовий опублікував в газеті „Вісті ВУЦВКУ“ нарис „Із життєпису попелястої корови“, що висвітлював повсякденне життя колгоспу в селі Брисі Лохвицького району. Воли подохли, але у колгоспному хліву залишилось ярмо. Дивлячись на нього, конюх колгоспу „Дружба“ П. С. Охрицький, зітхаючи говорив: „Ех, і до чого гарне яремце!“. Використовуючи езопівську мову, письменник показував колгоспне ярмо на шії селян.

9 квітня 1933 р., коли українські селяни масово помирили від голоду, Раднарком УСРР та ЦК КП(б)У запровадили „Тимчасові правила трудового розпорядку в колгоспах“, які офіційно оформили кріпосне становище колгоспників, позаяк:

1) Жоден колгоспник не може використати свій робочий час поза колгоспом без дозволу на те в кожному окремому випадку правління колгоспу і бригадира його бригади;

2) Всі колгоспники повинні бути в певних виробничих бригадах;

3) Колгоспник, призначений на роботу, не має права вислати замість себе членів свого двору;

4) Колгоспник повинен виходити на роботу в певний час і без особливих нагадувань;

5) Перерви на сніданок, на обід не дозволяються без розпорядження бригадира;

6) Колгоспники не мають права залишати роботу, доки не прийде наступна зміна;

7) Тільки у вільний від колгоспних робіт час колгоспник може працювати на своїй садибі;

8) Працевдатних членів колгоспу, які кілька разів не прийшли на роботу без поважних причин, правління колгоспу може притягнути до роботи обов'язковим порядком.

Колгоспник не міг залишити бригаду без дозволу бригадира, а село без довідки сільської ради. Безпаспортний селянин, тому що паспорти видавали робітникам, був безправним кріпаком, приписаним до колгоспу і приреченим на зубожіння та голод.